

Juan Camacho Ferrer, "in memoriam"

La deportació dels republicans als camps nazis: els reptes actuals

ROSA TORAN / Fotografies: arxiu DSB

David Serrano Blanquer, en l'obra *Un cadáver en el espejo. La odisea de Juan Camacho: Gádor, Mauthausen, Montevideo*, amb pròleg d'Àngel del Río (Fundació Ars, Sabadell 2010), desgrana la llarga vida de Juan Camacho, un home singular per la seva trajectòria —reflectida en el mateix títol del llibre— i per la persistència amb què defensà els valors significatius de la II República, des de la seva implicació en la lluita contra el cop feixista de juliol del 1936, fins al seu darrer viatge a Mauthausen, el mes de maig del 2009, poc abans de morir, al costat d'altres deportats, familiars i joves de tot l'estat espanyol, per retre homenatge als companys que deixaren la vida a l'inferral indret.

L'autor, conscient que, presumiblement, la seva tasca de biògraf d'un dels darrers supervivents del nostre país als camps nazis pot representar una de les últimes oportunitats de fer-ho amb l'ajut del testimoni directe, es planteja l'inquietant i complexa qüestió de la transmissió de la memòria més enllà de la paraula dels protagonistes. I aquest és el repte que han d'afrontar les associacions memorialistes i els governs i institucions que creguin que el passat de lluita democràtica és fonament de construcció de futur.

Els drets de les víctimes

Avui, l'any 2011, cal elaborar i assumir un nou concepte de víctima, del nazisme i del franquisme, sense que aquells que van patir directament persecució, esclavatge i mort deixin d'ocupar el lloc intransferible que els correspon. La seva vida de resistència i les dures conseqüències que se'n derivaren tingueren un abast a llarg termini, fins als nostres dies i per a molt temps, i s'expandiren a l'entorn familiar, professional o amistós de les víctimes.

En el cas específic de la deportació republicana, la tragèdia dels afectats no tan sols va suposar unes pèrdues irreparables per als familiars i amics, sinó que va privar el país del capital cultural i polític d'aquestes persones, ja que la diàspora iniciada el 1939 va seguir al llarg de dècades. Si als morts se'ls negà el dret al reconeixement públic, als supervivents se'ls reservà la humiliació de no poder compartir el record i el dolor a la seva pàtria, a més de patir la indigna sort de la proscripció o la indiferència en els seus llocs d'origen. La llarga dictadura franquista impedí retrobaments, perseguí i condemnà els homes i dones republicans deportats a no poder expressar els perquès del seu ignominiós destí, en la mesura que els valors que defensaven eren menyspreats pel règim que els condemnà a l'oblit i que fins i tot gosà negar que haguessin estat internats als camps nazis, la qual cosa contribuí a amagar les complicitats criminals del règim amb el Reich hitlerià. Han hagut de transcórrer dècades fins aconseguir

Camacho a Buenos Aires (1950)

ir rescabalar el paper d'aquestes víctimes com a primers lluitadors antifeixistes, però encara resta un llarg camí perquè la seva història quedi integrada en les convulsions que sacsejaren l'Europa del segle XX.

Deures històrics, polítics i ètics: una memòria per al futur

La llunyania temporal pot afavorir els discursos de l'oblit i de la inutilitat de les mirades al passat. No obstant això, el respecte a la dignitat de les víctimes exigeix una renovació continuada del compromís moral vers elles i l'obligació de reflexionar, una vegada i una altra, sobre els motius que feren possible la instal·lació d'un règim, el nacionalsocialista, tan pervers en l'Europa culta dels anys trenta, i l'obligació de reflexionar també sobre les complicitats i passivitats que comportaren la degradació absoluta de la dignitat humana. En cas contrari, el record quedaria immers en una bombolla impermeable i els patiments de les víctimes serien atribuïts a causalitats impenetrables de la història, amb la conseqüent incapacitat per posicionar-nos davant el nostre món, també complex i convuls. I és que la memòria vers les víctimes dels camps nazis s'endinsa en aspectes fonamentals de l'educació cívica i responsable, en qualsevol lloc i circumstància.

La negació de la igualtat

La doctrina del nazisme i la política criminal d'estat durant el III Reich assoliren la vulneració més extrema dels drets humans, en la mesura que partien de la negació de la igualtat i propugnaven una concepció racial i jerarquitzada dels éssers humans. A partir d'aquest punt, s'endegaren mecanismes jurídics, polítics i socials per desproveir d'individualitat els exclosos del projecte nacionalsocialista i per decidir sobre el seu destí, sobre la seva pertinença a la categoria dels dominants o els dominats, dels amos o els esclaus, i àdhuc la categoria dels que tenien dret a viure o dels que estaven condemnats a l'extermini.

Juan Camacho Ferrer (1918-2009) es una figura excepcional del exilio republicano español, un andaluz que vivió en primera persona todos los grandes dramas del siglo XX: la emigración económica a Francia, el regreso a una Cataluña en plena efervescencia, la Guerra Civil española, los campos franceses, el combate contra la Alemania de Hitler y la deportación a los campos nazis, antes del exilio definitivo al Río de la Plata, primero a Argentina y luego a Uruguay.

Combinando la anécdota y el testimonio íntimo con la reflexión ética y filosófica. Un cadáver en el espejo es más que una biografía de Juan Camacho. David Serrano Blanquer se adentra en el mundo de los campos y recoge las pulsaciones del testimonio para registrar, más allá del lenguaje verbal, los sentimientos, los silencios y las emociones de un drama, el de la deportación de los republicanos a los campos nazis, que forma ya parte de nuestro patrimonio democrático.

DE VENDA EN LLIBRERIES

FUNDACIÓ
VRS

Document d'identitat francès (24 d'abril de 1950)

La violència universal

L'exercici de la violència contra pobles i individus fou la màxima expressió del sistema repressiu de l'estat totalitari nazi, i el seu emblema, l'univers dels camps de concentració i extermini, ideat i planificat per castigar i eliminar tots els seus enemics. Aquests enemics no eren tan sols els que havien actuat o podien actuar en contra del règim nacionalsocialista, com va ser el cas dels alemanys opositors, des de comunistes fins a conservadors, sinó també tots aquells que rebutjaven passivament les consignes i els dictats hitlerians, com els testimonis de Jehovà; tampoc s'escaparen de la persecució els grups que se separaven de la norma, com fou el cas dels homosexuals, ni aquells als quals la vida els havia colpejat des del seu naixement i que foren significativament anomenats asocials; i no podem oblidar els maçons, acusats d'afinitat amb el comunisme i el capitalisme, ni tampoc l'eliminació a través de l'operació T4 d'aquells que, de forma sinistra, van catalogar com a vides indignes de ser viscudes, els deficients físics i mentals. I posem l'èmfasi en el fet que la criminalitat nazi s'expressà en tota la seva dimensió en el genocidi de gitanos i jueus, extermini sistemàtic per raó del seu ser, a partir de la immoral doctrina de les races contaminadores.

Aquest ampli ventall de col·lectius perseguits és una mostra de violència universal, d'internacionalització del dolor que s'abaté sobre persones i escenaris de tota Europa, víctimes d'arreu i víctimes nostres, homes i dones republicans que pagaren el seu tribut per haver combatut el feixisme, des del 1936 a Espanya i després des de molts racons de França. Als camps nazis compartiren el dolor i la solidaritat amb persones de totes les nacionalitats europees, amb molts dels quals ja havien coincidit en altres llocs, en altres camps, en anys anteriors. Perquè la deportació als camps, per exterminar, per esclavitzar, per castigar, per deshumanitzar, va ser l'etapa final d'un seguit de passos previs: confinaments, presons, guetos o camps de trànsit, camins que en el cas dels republicans s'iniciaren en travessar la frontera el mes de febrer de 1939.

La naturalesa humana del mal

Els executors directes foren éssers normals que causaren dolor i mort als seus semblants, i la seva conducta no fou fruit de la

bogeria, sinó de la racionalitat. Tot i ser iguals que les víctimes, aconseguiren no veure-les com a éssers humans i dugueren a terme l'extermini com un objectiu assumit, després d'un procés relativament ràpid i en el qual s'involucionaren de forma voluntària diversos estaments socials i professionals, en la mesura que per fer possible la consumació de l'extermini va caldre comptar amb la complicitat de milions de persones, com ara bona part de l'aparell administratiu i judicial, la comunitat científica, les esglésies cristianes, els sectors empresarials... Una llarga cadena eliminadora en la qual les darreres baules corresponien als executors de les ordres, emparades amb sinistres eufemismes, que disposaven de mitjans per tal d'evitar el contacte físic amb la mort de les víctimes i complir més fàcilment la missió; aquesta cadena, però, comprenia també la gent que, en la seva quotidianitat, passejava o treballava indiferent al pas dels combois o a les llastimoses imatges de les files de deportats que s'encaminaven a construir ponts i refugis o a desenrunar les ciutats afectades pels bombardejos durant la guerra.

Un llenguatge particularment ofensiu i inflammat per demagogs va ser posat en circulació per ridiculitzar, culpabilitzar i deshumanitzar determinats grups; així, els estereotips i els prejudicis trobaren un bon coixí per discriminar, aïllar i finalment destruir, primer civilment i després físicament. La guerra radicalitzà les mesures, però la seva consumació no hauria estat possible sense una calculada i progressiva adaptació de bona part de la societat alemanya, la qual es deixà arrossegar en el projecte de construcció d'una Europa nova en què una raça superior dominaria i esclavitzaria els pobles inferiors i eliminaria els adversaris i els indignes d'ocupar un lloc en la nova societat.

Els aparells de l'estat al servei de projectes criminals

Per les aportacions tecnològiques, amb les quals l'avançada científica alemanya va aconseguir organitzar l'assassinat en massa amb el mínim cost, i per l'entramat burocràtic, amb una gegantina burocràcia estatal mobilitzada per fer-ho possible, l'esclavització i l'aniquilació dels semblants esdevingué una expressió de modernitat, la qual cosa fa reflexionar sobre els usos eficaços i perversos de la propaganda i de la ciència. El camp de concentració no fou un món aliè a la coherència, sinó el resultat d'una organització complexa i una estructura arquitectònica que el feren esdevenir una veritable societat, amb lleis i codis de conducta i aliena a la vida que es desenvolupava fora dels recintes. Tampoc s'ha d'obviar la implicació dels camps en l'economia del Reich, en temps de pau i en temps de guerra, i la imbricació futura en el somni delirant del Reich mil·lenari.

La culpa i la responsabilitat

Botxins i còmplices, des de l'assassinat fins a la passivitat i al silenci, ha de recaure damunt tots ells la mirada analítica i clarificadora, com a condició indispensable per reparar el dany, com a exigència vers el respecte i els drets de les víctimes, i com a deure de responsabilitat històrica. Si els individus han de retre comptes de les seves actuacions, també han de fer-ho les institucions i els governs i amb més raó quan s'ha emmascarat la veritat i s'han endegat estratègies exculpatòries.

Explicar la vertadera naturalesa política del règim franquista encara és una tasca pendent, cal donar a conèixer el seu nucli doc-

trinal i l'abast de les seves polítiques repressives, i repudiar públicament els qui, en aquell escenari històric dels anys quaranta, foren responsables de la deportació dels republicans espanyols. El règim de Franco va negar qualsevol responsabilitat, quan, a hores d'ara, és ben conegut que l'internament d'aquestes víctimes va ser determinat per la seva condició de rojos espanyols, enemics del nacionalsocialisme, i va ser possible per l'acció criminal combinada de l'Alemanya nazi i les forces d'ocupació a França, del règim col·laboracionista de Vichy, que va negar-los la protecció que se'ls devia com a refugiats, i també del govern espanyol, per assentiment o per coneixement. Desvetllar la responsabilitat criminal de la Dictadura franquista no és un acte de revenja sinó que és posar fi al mite, fonamentat en falsedats i en al·legació d'ignorància, sobre la no-culpabilitat en la persecució i mort dels republicans per part del nazisme.

La memòria és cultura i cap país pot permetre's malmetre-la, negant a les generacions que no han viscut els fets la possibilitat de reflexionar, analitzar i discriminar les actituds del subjectes històrics, del passat i del present. D'altra manera, hom contribueix a degradar la cultura política i a atorgar a les víctimes republicanes un destí forjat en atzaroses circumstàncies i desvinculat de la seva lluita antifeixista i en defensa de la llibertat.

De la mateixa manera que el gran temor del deportats als camps de concentració i extermini nazis era desaparèixer sense que quedessin rastres dels crims perpetrats, i de la mateixa manera que el compromís del testimoniatge els impulsava el desig de viure, avui aquell passat no pot quedar sotmès als dictats de l'irreal o de la banalització.

El pas del temps esmorteix els sentiments humans d'indignació vers els botxins i de compassió vers les víctimes, a mesura que el cicle vital es va completant, però les reflexions i el missatge sobre el món concentracionari han de continuar vigents, amb l'ús adequat de la memòria, que els mateixos protagonistes han anat confegint per al futur. Aquells protagonistes que han recordat i rememorat les seves experiències personals han estat persones d'una gran fortalesa, per la confiança que els proporcionava el fet de pensar que el seu testimoni podria tenir un paper en el futur. Juan Camacho Ferrer ens ho va demostrar a bastament, la seva causa per la República seguia viva, els valors de generositat i solidaritat, la defensa inexcusable de la llibertat arreu del món marcaren la seva agitada ruta des d'Andalusia, Catalunya, França i Amèrica, fins que el seu cor s'aturà. A nosaltres ens ha llegat la responsabilitat individual i col·lectiva del record i de la comprensió, així com elements de reflexió sobre la humanitat en les seves vessants més radicals de bondat i maldat, sobre els perquès o els coms d'aquell passat i del nostre present. Ningú no neix en el buit, totes les persones se socialitzen en un context històric de llarga durada, curull de persecucions, lluites i sacrificis per la llibertat, i és a partir del coneixement de tot això que hom pot veure-hi transitar Juan Camacho i totes les víctimes republicanes dels camps nazis. Aquest és el nostre deure de justícia vers Juan Camacho i els seus companys.

Rosa Toran es historiadora i membre de l'Amical de Mauthausen i altres camps